

Tom 10/2018, ss. 333-357
ISSN 0860-5637
DOI: 10.19251/rtnp/2018.10(13)
www.rtnp.pwsplock.pl

Ivan Monolatii

Przykarpacki Narodowy Uniwersytet im. Wasyla Stefanyki
w Iwano-Frankowsku

**POWSTANIE ORAZ DZIAŁALNOŚĆ
ŻYDOWSKICH PARTII POLITYCZNYCH
I ORGANIZACJI OBYWATELSKICH
W GALICJI WSCHODNIEJ NA PRZEŁOMIE
XIX I XX W.**

Establishment and activity of Jewish political parties and civic organizations of Eastern Galicia at the turn of the 20th century

Abstract:

An indispensable component of the ethno-political mobilization of the Jews of Eastern Galicia stemmed from the search for their own national-cultural identity in the diaspora. In particular, the Zionist context became the main dominant feature of Jewish political life. The political figures of the Jewish community defended the interests of the group in various spheres of social life and did not oppose the group intentions of others. A distinctive factor that fostered the political identification and party structuring of Jews was their assessment of diversified perspectives regarding the place of residence of the ethnic group. All Jewish parties that were institutionalized in Eastern Galicia were the protectors of national-individual autonomy (i.e. the unity of representatives of the Jewish nation not according to the territorial principle, but as a result of an individual agreement without taking

into account the place of residence), and the condition to receive it was affiliation to commune (kahal). The Jewish community was not left behind the structuring of the party, a condition which became the imperative of the national renaissance of the Jews. This imperative, firstly, set the tasks of rebirth of the historical homeland in Eretz-Israel, and secondly, it demanded equality for the Jews of Eastern Galicia. The noticeable factors that further separated the Jewish masses were their social ideals. Thus, it was national, social and class dilemmas that became a barrier that divided Jewish society seeking answers to numerous questions in various political camps.

Keywords: political parties, national identity, Jews, interethnic relations, East Galicia.

Abstrakt:

Niezbędnym składnikiem mobilizacji etnopolitycznej Żydów Galicji Wschodniej były poszukiwania własnej tożsamości narodowo-kulturalnej w diasporze. W szczególności kontekst syjonistyczny stał się dominantą żydowskiego życia politycznego. Polityczne osobistości wspólnoty żydowskiej broniły interesów grupy w różnych sferach życia społecznego i nie przeciwstawiały się grupowym zamiarom *innych*. Charakterystycznym czynnikiem, który sprzyjał politycznej identyfikacji i partyjnej strukturalizacji Żydów były rozbieżności w ich ocenie perspektyw wobec miejsca przebywania grupy etnicznej. Wszystkie partie żydowskie, które instytucjonalizowały się w Galicji Wschodniej, były obrońcami narodowo-indywidualnej autonomii (czyli zjednoczenia przedstawicieli narodu żydowskiego, nie według zasady terytorialnej, lecz na skutek indywidualnego porozumienia, bez uwzględnienia miejsca zamieszkania), a warunkiem jej otrzymania była przynależność do gminy (kahału). Wspólnota żydowska nie pozostawała z dala od partyjnej strukturalizacji, warunkiem której stał się imperatyw narodowego renesansu Żydów. Imperatyw ten, po pierwsze, wyznaczał zadania odrodzenia historycznej ojczyzny w Eretz-Izrael, po drugie, wymagał równouprawnienia dla Żydów Galicji Wschodniej. Odczuwalnymi czynnikami, które dalej rozdzielały żydowskie masy, były ich ideały społeczne. Tak więc to właśnie dylematy: narodowy, społeczny i klasowy stały się barierą, która dzieliła społeczeństwo żydowskie, poszukujące odpowiedzi na liczne pytania w różnych politycznych obozach.

Słowa kluczowe: partie polityczne, tożsamość narodowa, Żydzi, stosunki międzyetniczne, Galicja Wschodnia

Wzajemne relacje pomiędzy etniczną strukturą zawodową a liniami społecznego podziału oraz dychotomia *swój/obcy* uwarunkowały etniczną zasadę politycznej strukturalizacji ludności w Galicji Wschodniej, w czasach zaboru ausriackiego, na przełomie XIX i XX w. Zachowanie polityczne głównych wspólnot etnicznych (Polaków, Ukraińców i Żydów) można porównać do amplitudy – od aktywnego udziału w ruchach etnicznych, przeciwstawiania się władzy do introwertycznej obserwacji instytucjonalizacji etnopolitycznego organizmu. Udział wspólnot etnicznych w życiu politycznym społeczeństwa w tej części Monarchii Naddunajskiej odbywał się głównie poprzez tworzenie i działalność organizacji obywatelskich oraz partii politycznych, przedstawiających ich interesy. W celu stworzenia partii, według zasady etnicznej, konieczne były co najmniej dwa warunki: funkcjonowanie w państwie narodów podległych, które osiągnęły dosyć wysoki poziom samoidentyfikacji i samoorganizacji oraz niedostateczny poziom autonomizacji, która zadowalałaby samowładny potencjał narodów podległych. Można przypuszczać, że brak równowagi, pomiędzy poziomem etnonarodowej samoświadomości a wysoką samooceną własnej zdolności do samorządzenia, świadczy z jednej strony o skali takiej samorządności, na którą zezwalała władza państwa, z drugiej zaś był impulsem, polityzującym etniczny interes obywateli. Te ostatnie można traktować jako siłę, która prowadziła do postępu, czasami też do przyspieszonego tworzenia etnonarodowej samoświadomości, która nie chciała zgodzić się z upośledzeniem i uciskiem własnej etnonacji, czyli pozbawieniem dostępu do władzy.

Partie, które powstawały w środowisku dominujących etnosów, stały zazwyczaj po stronie interesów państwa, zaś te, które jednoczyły mniejszości narodowe, chroniły je przed dyktatem pierwszych i jawiły się jako potężny instrument wewnątrzgrupowej integracji. Z jednej strony w atmosferze coraz większej politycznej samoświadomości różnoetnicznej ludności, działalność partii etnicznych była ukierunkowana na realizację konkretnych zadań politycznych, z drugiej zaś oznaczała rezultat realiów społecznych wschodnio-galicyjskiej sfery etnopolitycznej. Można przypuszczać, że konkurencyjny format instytucjonalizacji oraz działalności etnicznych podmiotów politycznych Galicji Wschodniej odzwierciedlał

uświadomienie celów przez członków poszczególnych grup makrospołecznych. Tak więc, zgodnie z wnioskami współczesnych badaczy, organizacyjnie zinstytucjonalizowane jednostki i grupy (klasy i wspólnoty etniczne) są bezpośrednimi podmiotami procesu politycznego: „(...) nazwanie ich aktorami polityki jest zbyt wielką abstrakcją. Doświadczenie uczy, że odgrywają one historyczną rolę poprzez wąskie grupy pośredników, którzy wypowiadają się i działają w ich imieniu. Dzięki swojemu zinstytucjonalizowanemu i wąskiemu charakterowi występują oni w roli podmiotów w łonie świata polityki”¹.

Inna hipoteza badawcza opiera się na stwierdzeniu, że dzięki artykulacji *my*-interesów zabezpieczano (na zewnątrz) poszukiwanie nowych popleczników przez podmioty etniczne, dla których kluczowym momentem, w procesie tworzenia się, jest zdobycie przez nich prawa do formowania przez siebie grup interesów. Z jednej strony w ich działalności przejawiało się podejście ideowo-konceptualne odnośnie rozwiązywania problemów społecznych, z drugiej zaś odbywała się polityczna socjalizacja ludności wschodnio-galicyskiej.

Punktem wyjścia w mobilizacji grup, zgodnie ze słowami J. Rothschilda, jest ideologizacja etniczności „(...) poprzez sakralizację cech etnicznych i mobilizację noszących te cechy, jest osiągnięciem liderów etnicznych oraz elit. Proces ten odbywa się podczas napięć społecznych, konfliktów i wrogości (...) dowodząc, że bez etnicznej solidarności wspólnoty wartości, zwyczaje i rysy, które je odróżniają [od innych – I.M.] napotykać na ryzyko, natomiast przeżycie grupy znajdzie się w niebezpieczeństwie”². Jednocześnie, jak wnioskuje M. Olson, grupowe relacje mogą odbywać się tylko poprzez stymulację, która nie oddziałuje na grupy jako całość, lecz raczej „selektywnie na jednostki w grupie”. Grupa zaś zmuszona jest działać według swoich interesów albo jako skutek przymusu lub też dzięki pozytywnemu zachęceniu jednostek do tzw. mobilizowanej

¹ A. V. Hluxova, *Polytyčeskye konflikty: osnovanyja, typolohyja, dynamyka (teoretyko-metodolohyčeskyj analiz)*, Moskva 2000, s. 20.

² J. Rothschild, *Ethnopolitics. A Conceptual Framework*, New York 1981, s. 27-28.

grupy ukrytej³. Dlatego do organizacji posiadających wybiórcze stymulatory należą ci, którzy posiadają środki i możliwości do narzucania przymusu albo dysponują źródłem pozytywnych, pobudzających stymulatorów, które mogą zaproponować jednostkom.

Ponieważ w interesującym nas okresie wspólnoty etniczne Galicji Wschodniej zaczynają przekształcać się w etnonarody i wychodzą na arenę polityczną, w celu ochrony swoich grupowych praw, to – co rozumiałe – istotne jest przeanalizowanie procesu tworzenia się tych partii politycznych, które powstały na podstawie etnicznej i wyjaśnienie, czy w ich deklaracjach programowych (regulujących interesy narodów) znajdowały się pretensje wobec *obcych*. Według autora pozwoli to na prześledzenie ewolucji strategii międzygrupowego interakcjonizmu i pozwoli ocenić, na ile wspólnoty etniczne po prostu współżyły ze sobą lub prowadziły agresywną politykę wobec *obcych*.

Podmioty partyjno-politycznego przedstawicielstwa Żydów Galicji Wschodniej prezentowały ten ideowy produkt, który z jednej strony służył outgrupowemu przekazowi własnych interesów, z drugiej – pełnił funkcję obronną przed naciskiem ze strony państwa i dominującego etnosu⁴. To, ogólnie mówiąc, uwarunkowywało ideologię oraz działalność sił politycznych wspólnoty żydowskiej. Chroniły interesy grupy w różnych sferach życia społecznego, nie przeciwstawiając się grupowym odczuciom *innych*.

Ogólny schemat rozwoju narodowego Żydów Galicji Wschodniej, co oczywiste, składał się z różnych, konkretnych przykładów. W ciągu 147 lat panowania Habsburgów nad Galicją Wschodnią Żydzi walczyli o swoje prawa – najpierw o obywatelskie równouprawnienie, a po 1867 r. o uznanie społeczne. Oprócz sposobu życia, który Żydzi galicyjscy prowadzili wraz z nie-Żydami jako obywatele, byt starozakonnych składał się z określonych stosunków społecznych, które koniecznie należało utrzymywać; procesów kulturowych, o które należało się troszczyć; działalności, w której trzeba

³ I. Monolatij, *Razom, ale majže okremo. Vzajemodija etnopolityčnyx aktoriv na zaxidnoukrajins'kix zeml'ax u 1867-1914 rr.*, Ivano-Frankivsk 2010, s. 245.

⁴ Zob.: H. Binder, *Polen, Ruthenen, Juden. Politik und Politiker in Galizien 1897-1918*, Wien 1997.

było uczestniczyć; organizacji, do których trzeba było należeć; warunków życia, do których należało się przyzwyczaić; moralnych i społecznych standardów, według których należało żyć. Nie mniej ważna była nowa, wewnątrzżydowska dyskusja o orientacji na wyznanie czy narodowość. Wiadomym było, że osiągnięcie pewnego stopnia emancypacji oraz przyjęcie pewnych europejskich kulturowych wzorców nie rozwiązywało problemu żydowskiego. Asymilując się z dominującą kulturą, Żydzi pozostawali Żydami przynajmniej w swojej mentalności, co więcej, nie dawano im o tym zapomnieć. Problem polegał na tym, że trzeba było znaleźć granicę, która pozwala pozostać Żydem, będąc jednocześnie zasymilowanym. Na przełomie XIX i XX w., wyraźniej niż kiedykolwiek wcześniej, pojawiło się pytanie, kim są Żydzi – narodem, grupą religijną czy obywatelami kraju zamieszkania. Na te pytania Żydzi powinni odpowiedzieć sami i dokonać samodzielnego wyboru. Na przełomie obu stuleci poczęła formować się żydowska samoświadomość⁵. Pozbawieni swojej ojczyzny i swej państwowości przez prawie dwa tysiące lat, w odróżnieniu od Polaków i Ukraińców, Żydzi nie mieli dążeń państwowych na omawianych terenach, zaś dla religijnej tradycji oraz syjonistycznej ideologii kryterium *terytorialne* dosięgało poziomu uniwersalnego ideału⁶.

Czynnikiem, który wyznaczał polityczną identyfikację i partyjno-polityczną strukturalizację Żydów, była rozbieżność w ich ocenie perspektyw dla miejsca przebywania grupy etnicznej. Izraelski uczony E. Mendelson określił te miejsca definicjami *tu* (w krajach zamieszkania) i *tam* (w historycznej ojczyźnie)⁷. Dylemat ten doprowadził do powstania wśród Żydów syjonistów i tzw. terytorialistów. To właśnie tworzenie ideologii syjonistycznej stało się odzwierciedleniem opracowania przez Żydów celów etnopolitycznych, ich rozpowszechnienia w świadomości grupowej. Syjonizm, będący jedną z dróg, wiodących do zachowania

⁵ *Die Lage der Juden. Reden des Abg[eordneten]. Dr. Straucher in der österr[eichischen]. Delegationen und im österr[eichischen]. Abgeordnetenhaus*, Czernowitz 1907, s. 7 – 12.

⁶ I. Monolatii, *Vičnyj žyd z Kolomyji. «Ukrajinec» Mojsejevoho vyznannja Jakiv Saulovyč Orenštajn*, Ivano-Frankivsk 2015, s. 33-36.

⁷ E. Mendel'son, *Intehracyjia i hraždanstvo: Evropa etnosov*, [w:] Barnavy E., Frydlender S. *Evrei i XX vek*, Moskva 2004, s. 406 – 407.

tożsamości żydowskiej, opierał się na idei samowystarczalności narodu żydowskiego oraz na konieczności założenia własnego żydowskiego państwa na historycznej ziemi przodków – w Palestynie⁸. Przy czym syjoniści nie poprzestawali tylko na celu politycznym. Uważali, że istnienie na politycznej mapie świata państwa żydowskiego doprowadzi do moralnego i wewnętrznego odrodzenia się Żydów w diasporze, ponieważ będzie to czynnik wzmacniający świadomość narodową.

W dylemacie definicji Żydów jako wspólnoty religijnej czy narodowej powoli górę brała ta ostatnia. Tak więc sprawa przyszłego umiejscowienia narodu stała się głównym problemem – jedni pokładali nadzieję w rozwiązaniu kwestii żydowskiej na terenach, gdzie Żydzi aktualnie przebywali, drudzy kładli nacisk na konieczność odrodzenia się państwa w Palestynie. Pojawiały się również inne orientacje światopoglądowe. Jeżeli tradycjoniści dalej oczekiwali na przyjście Mesjasza, to inni stawali się zwolennikami walki o narodowe i obywatelskie prawa. O tym, że społeczna stratyfikacja Żydów doprowadziła do powstania odmiennych strategicznych zadań, które określały dialektykę narodowego żydowskiego ideału, świadczyły pierwsze narodowe organizacje i stowarzyszenia.

Pierwsze organizacje syjonistyczne pojawiły się w Galicji Wschodniej na początku lat 80. XIX w. Ich powstanie wiązało się z kryzysem ideowym, który ogarnął te tradycjonalistyczne koła, gdy te oczekiwały na zwrócenie im historycznej ojczyzny na rozkaz Mesjasza. Zauważmy, że wzbogaciwszy wariantowość nacjonalizmu, syjonizm jako doktryna społeczno-polityczna oraz masowy ruch obywatelsko-polityczny nie mógł ustrzec się wpływu tych ideałów społecznych, które ograniczały świadomość żydowskiej społeczności.

Pomimo emancypacji w 1867 r. oraz forsowanej asymilacji⁹, problem dyskryminacji Żydów nie zniknął z porządku dziennego, zwłaszcza w stosunkach gospodarczych, które były podstawą życia społecznego¹⁰.

⁸ I. Monolati, *Vičnyj žyd z Kolomyji...*, s. 34.

⁹ Ibidem, s. 35.

¹⁰ T. Nussenblatt, *Sjonizm w Małopolsce Wschodniej przed Teodorem Herzlem*, „Chwila” 10 czerwca 1931, s. 7.

W latach 1868-1869 asymilatorzy, opowiadający się za kierunkiem niemieckim, stworzyli organizację „Szomer Izrael” („Straż Izraela”). Przedstawiciele organizacji podkreślali, że „są Austriakami oraz austriackimi patriotami”, związanymi z Habsburgami poprzez swobody i równouprawnienie. W kwestii polityki wewnętrznej sojusz „Szomer Izrael” opowiadał się za konsolidacją wszystkich żydowskich wspólnot Galicji Wschodniej. Jego kierownictwo forsowało ideę stworzenia sojuszu gmin żydowskich¹¹. Bardzo liczna w latach 80. i 90. XIX stulecia była grupa Żydów, dążących do asymilacji z kulturą polską. Asymilatorzy w kierunku polskim byli zjednoczeni w ramach stowarzyszenia „Agudas Achim” („Porozumienie Braci”). Jak wspominali świadkowie: „szli oni z emblematem Orła Białego w silnej ręce”¹². Jednakże nowy nurt polskiej asymilacji, przypadający na przełom lat 80. i 90. XIX w., wywołał pewne niezadowolenie wśród społeczeństwa żydowskiego.

Coraz częstsze przejawy nowoczesnego antysemityzmu oraz pauperyzacja galicyjskich Żydów prowadziły do opuszczania przez nich Austro-Węgier. Poczynając od lat 70. XIX w., tempo żydowskiej emigracji wzrastało, zaś Żydzi opuszczali region na zawsze wraz z całymi rodzinami. Fakt ten zmuszał żydowską inteligencję do poszukiwania nowych dróg rozwoju społeczeństwa żydowskiego ziem wschodnio-galicjijskich. To właśnie ten okres charakteryzował się rozwojem tzw. ruchu palestynofilskiego, który jako pierwszy spośród żydowskich partii narodowych doczekał się organizacyjnej strukturalizacji¹³.

Dążenia Żydów, zmierzających do odnalezienia swojej utraconej ojczyzny, zaczynały uzyskiwać realne formy. We Lwowie, w 1882 r., odbył się pierwszy syjonistyczny wieczór, a pięć lat później powstała poprzedniczka ruchu palestynofilskiego – organizacja „Syjon”. Na początku lat 90. XIX w. wydała ona broszurę pt. *Jakim powinien być program żydowskiej*

¹¹ P. Wróbel, *Zarys dziejów Żydów na ziemiach polskich w latach 1880-1918*, Warszawa 1991, s. 61.

¹² I. Monolatij, *Razom, ale majže okremo ...*, s. 198.

¹³ A. Ruppın, *Die Juden der Gegenwart. Eine Sozialwissenschaftliche Studie*, Berlin 1920, s. 242 – 245.

młodzieży, która manifestowała dążenia żydowskiej młodzieży do narodowego odrodzenia¹⁴. Pisano w niej przede wszystkim: „Precz z wygodną maskaradą asymilacyjną! Precz ze służalczym muzykantem Janklem i jego adoratorami”¹⁵.

W latach 1895-1896 podczas dwóch zjazdów „Chowewe Syjon” założono Galicyjskie Towarzystwo na rzecz Prac Kolonizacyjnych w Palestynie pod nazwą „Agawat Syjon” („Miłość Syjonu”) z siedzibą w Tarnowie. To właśnie syjoniści – emigranci z Tarnowa w 1897 r. założyli pierwszą galicyjską kolonię w Palestynie – Machanajim. W ten sposób zakończył się pierwszy okres rozwoju syjonizmu, podczas którego odbyła się instytucjonalizacja ruchu politycznych aktorów żydowskich. Świadek tych wydarzeń, Ukrainiec, analizując ówczesną krajową strategię syjonistów galicyjskich, stwierdził, że „(...) prześladowanie [Żydów – I.M.] nie będzie miało końca, dopóki nie spocznie wieczny Żyd, to jest dotąd, dopóki będzie narodowość żydowska bez ochrony prawa narodów, której zaznaje tylko lokalnie, jak długo będzie narodem włóczęgów (...). Żydostwo potrzebuje ojczyzny (...). Tą ojczyzną może być jedynie stary kraj plemienia żydowskiego – Palestyna”¹⁶.

Bardzo charakterystyczne dla ówczesnego syjonizmu były słowa jednego z towarzyszy Teodora Herzla Natana Birnbauma: „Spośród wszystkich narodów europejskich jedynie Ukraińcy nie uczestniczyli w tworzeniu wielkiego, ogólnoswiatowego, historycznego kłamstwa przeciwko Żydom. To, co wcześniej było tylko sprawą ich instynktu, teraz oni – Ukraińcy – prowadzą jako świadomą politykę (...). Ukraińcy, wśród których żyje większość Żydów, nie dążą do ich asymilacji”¹⁷. Oczywiście N. Birnbaum mówi tutaj o zmianach, które zaszły wśród Ukraińców w stosunku do Żydów, przede wszystkim w sensie politycznym i przede wszystkim w Galicji

¹⁴ I. Monolati, *Razom, ale majže okremo ...*, s. 199.

¹⁵ W. Feldman, *Stronnictwa i programy polityczne w Galicji. 1846-1906*, t. II, Kraków 1907, s. 286.

¹⁶ *Najmłodše halyčke stronnictwo polityčne*, „Pravda (vistnyk polityky, nauky i pyśmenstva)” Lwów 1895, wyd. LXXIV, t. XXIV, s. 152.

¹⁷ Ja. Daškevyč, *Vzajemovidnosyny miż ukrajnińskym i jevrejśkym naselennám u Sxidnij Halyčyni (kineć XIX – počatok XX st.)*, „Ukrajnińskij istoryčnyj žurnal” 1990, nr 10, s. 69.

Wschodniej. Jeżeli w XVII w. podczas powstania Chmielnickiego Ukraińcy postrzegali Żydów jako wrogów na równi z Polakami (analogiczna sytuacja miała miejsce pod koniec XVIII w. podczas powstań hajdamackich), to na początku XX w., w okresie tworzenia się społeczeństwa obywatelskiego i walki przy użyciu środków politycznych, ukraińska demokratyczna inteligencja próbowała zrozumieć i podtrzymać narodowe dążenia Żydów. Etniczne ruchy ukraińskie i żydowskie występowały przede wszystkim przeciwko asymilacji, co też stało się podstawą ich politycznego zbliżenia. Dlatego też N. Birnbaum mówił o Żydach jako o możliwych sojusznikach Ukraińców w walce o narodową niezależność: „W osobie Żydów Ukraińcy znajdują silnego i niezależnego towarzysza, który broni się przed asymilacją, wrogą także Ukraińcom, który idzie razem z nimi, pokonując trudy, towarzysza, którego oni naprawdę potrzebują”¹⁸.

W podobnym tonie utrzymana była korespondencja gazety „Bukowina”, w której pisano: „Do syjonizmu ruskie społeczeństwo odnosi się przychylnie. Nie tylko z motywów politycznych, nie tylko dlatego, że odseparowanie Żydów od Polaków i Niemców może umocnić nasze szanse w walce o polityczne wyzwolenie naszego narodu; zarówno my, jak i oni mamy jednakowe cele: narodową emancypację szerokich mas narodowych, w Galicji zaś wspólnego wroga – Polaków”¹⁹.

Syjonisci nie mieli wyraźnych politycznych zadań, ich głównym celem była walka o zachowanie etnicznej żydowskiej tożsamości, ideałem zaś stworzenie państwa żydowskiego w Palestynie czy też w Ugandzie. Innym terenem, na którym mogłoby powstać państwo żydowskie, wydawała się być Ameryka, przede wszystkim tereny pomiędzy rzekami Nebraska i Arkansas. Istotne we wszystkich projektach było twierdzenie, że największym szczęściem dla narodu żydowskiego może być tylko własna, niezależna ojczyzna²⁰.

¹⁸ Ibidem, s. 70.

¹⁹ *My i Żydzi*, „Bukovyna” 5 (18) veresńa 1908, s. 1.

²⁰ J. Kirton, *Do dziejów asymilacji i sionizmu w Galicji (1880-1892)*, „Moriach” 1906, Nr 12, s. 314.

Analizując ówczesną pozycję narodu żydowskiego, syjoniści podkreślali, że charakteryzowała się na przestrzeni wieków nieustanną walką, w której Żydzi byli stroną słabszą, dlatego nie jest zaskoczeniem, że „degradowaliśmy się, mizernieliśmy, nasz narodowy charakter zepsuł się. Odzwierciedleniem naszych dzisiejszych stosunków jest materialny niedostatek, fizyczna niedoskonałość, moralny i rozumowy regres, jednym słowem – zagraża nam pełne zniszczenie, które jest tylko kwestią czasu. Dotyczy to przede wszystkim Żydów, którzy mieszkają w Galicji i w Rosji”²¹.

W latach 1883 i 1887 we Lwowie powstały stowarzyszenia syjonistyczne „Mikra Kodesz” („Zwołanie Świętego Zebrania”) i „Syjon”, które w przyszłości staną się jądrem ogólnogalicyjского ruchu syjonistycznego. Z biegiem czasu, we wszystkich większych miastach Galicji Wschodniej, zaczęto tworzyć podobne stowarzyszenia: „Szochre Toszia” w Stryju, „Ha-iwrit” w Kołomyi, Stanisławowie i Drohobyczu²².

W tym ostatnim mieście w 1887 r. powstała organizacja „Einigkeit” („Jedność”), która w swoim programie charakteryzowała cele polityczne: „(...) obowiązkowo dążyć do pełnej zgody z miejscowym społeczeństwem, pod warunkiem, że nie ogranicza ono praw Żydów. Asymilacja Żydów jest oszustwem, albo samobójstwem narodu”²³. Wszystkie wymienione organizacje walczyły z jednej strony o to, żeby już w połowie zasymilowana młodzież powróciła do żydowskiej tradycji i do żydowskiego języka, z drugiej – o oświatę najbardziej ortodoksyjnych przedstawicieli narodu²⁴. To właśnie w tym czasie na politycznym horyzoncie kraju pojawiła się Żydowska Partia Narodowa (ŻPN), która głosiła: „Żydowski naród nie zginął, ma on siły życiowe, aby przeczekać burzę i odrodzić się do nowego życia”²⁵.

²¹ W. Feldman, *Asymilatorzy, syjoniści i Polacy*, Lwów 1894, s. 21.

²² M. Landau, *Geschichte des Zionismus in Oesterreich-Ungarn*, Wien [b. d. w.], s. 41-42.

²³ I. Smoľskýj, *Zarozdenye y razvytye syonyzma v Halycy v konce XIX – načale XX vv.*, „Materyaly Odynnadcatoj eżehodnoj meždunarodnoj meždyscyplynarnoj konferencyj po yudayke”, cz. 1, Moskwa 2004, s. 405.

²⁴ Ibidem.

²⁵ V. Malamed, *U borot’bi za rynnopravnist’ ta nacional’ne vidrodżenńa (1848 – 1918 rr.)*, “Ji: Hebrejskyj Eviv” 2008, s. 66 – 67.

ŻPN swój program opublikowała we Lwowie w 1892 r. Dokument składał się z dwóch części, które dotyczyły pozycji Żydów w Galicji Wschodniej i problemu osiedlenia się w Palestynie. Był to jeden z pierwszych programów etnicznych partii żydowskich, dlatego też wiele rzeczy nie było dokładnie w nim wyjaśnionych, przeważały zaś ogólności. Dotyczyło to przede wszystkim osiedlenia się w Palestynie. Natomiast część poświęcona polityce wewnętrznej przewidywała zdobycie znacznej ilości miejsc w samorządach lokalnych oraz w parlamencie, a także wypełnianie praw, które należały się Żydom jako odrębnemu narodowi. Zakładano również tworzenie spółek rzemieślników żydowskich, opanowanie nowych sfer w działalności gospodarczej, stworzenie szkół zawodowych, likwidację kahałów, wychowanie młodzieży w duchu judaizmu, tworzenie seminariów w celu wykształcenia rabinów, poszerzenie ówczesnej wiedzy, rozwój świadomości narodowej, godności i solidarności, uświadomienie swoich praw i obowiązków, zarówno w stosunku do Żydów, jak i nie-Żydów, a także naprawienie „różnych żydowskich wad”²⁶. Program zwracał również uwagę na coraz częstsze przejawy antysemityzmu, zwłaszcza w Rosji i Rumunii oraz na konieczność znalezienia miejsca, które stanie się nową ojczyzną dla potomnych. W tej kwestii odpowiedź była jednoznaczna – miejscem tym była Palestyna.

Faktycznie, lwowski program ŻPN legł u podstaw szeregu analogicznych deklaracji innych partii, ukierunkowanych na etniczne odrodzenie narodu żydowskiego. Przykładem tutaj może być program Żydowskiej Partii Narodowej Bukowiny (1909 r.). W dokumencie wskazywano, że organizacja „jest wolną, narodową partią i stawia sobie za cel zorganizowanie Żydów z Bukowiny na zasadach żydowsko-narodowych oraz żydowsko-narodnickich (...). Najważniejszym celem partii jest pełna realizacja, ogłoszonego w konstytucji, równouprawnienia we wszystkich sferach, nieograniczonej równości, a także uznania żydowskiego narodu”²⁷. Podobne

²⁶ I. Monolattij, *Razom, ale majže okremo ...*, s. 201.

²⁷ *Jevrejśke naselenńa ta rozvytok jevrejśkoho nacional'noho ruxu na Bukovyni v ostannij čverti XVIII – na počatku XX st. Upor. O. Dobrżanśkyj, M. Kuśnir, M. Nykyrsa, Černivci 2007, s. 276.*

zadania stawiały przed sobą narodowo-kulturalne organizacje takie, jak Polityczne Towarzystwo Postępowych Żydów Bukowiny (1905 r.) oraz Żydowskie Towarzystwo Polityczne (1907 r.)²⁸.

W drugiej połowie XIX w. wiedeński dziennikarz Teodor Herzl nadał osiedleniu się w Palestynie wydźwięk polityczny, zaś sprawie żydowskiej – międzynarodowy charakter. Uczynił to dzięki stworzeniu organizacji syjonistycznej, która objęła swym zasięgiem znaczną część narodu. Na pierwszym kongresie syjonistycznym w Bazylei, w dniach 29-31 sierpnia 1897 r., sformułowano polityczne stanowisko syjonizmu: „Celem Syjonizmu jest stworzenie dla narodu żydowskiego ojczyzny w Eretz-Izrael, chronionej przez prawo”²⁹. Tak więc strategia partii syjonistycznych łączyła troskę o zachowanie *ja* żydowskiego w polietnicznym społeczeństwie z jednoczesnym przygotowaniem członków grupy do powrotu do historycznej ojczyzny. W celu wzmocnienia etnicznej świadomości Żydów, pokonania tendencji asymilacyjnych w łonie grupy, przygotowania zasobów ludzkich dla przyszłego tworzenia państwa, opracowano strategię tzw. syjonizmu syntetycznego – połączenia pracy palestyńskiej z krajową³⁰.

Ideologia syjonistyczna dość szybko znalazła swoich zwolenników na Bukowinie. Sprzyjały temu przede wszystkim pragnienia do przeciwstawienia tej ideologii procesom asymilacji Żydów poprzez ich zwrot w stronę niemieckiej kultury i języka. Na początku XX w. powołano do życia Krajowy Komitet Syjonistów Bukowiny, który zajął się sprawą wydawania literatury, traktującej o syjonizmie, zbiórką pieniędzy na rzecz stworzenia bukowińskiej kolonii w Palestynie, przeprowadzeniem seminariów na temat syjonizmu³¹. Należy zauważyć, że „powszechni syjoniści” przez długi czas funkcjonowali bez własnego programu, trzymając się uchwał bazylejskiego kongresu. Znacznie później, bo w maju 1931 r. przyjęto

²⁸ Ibidem, s. 222 – 228, 238 – 243.

²⁹ *Żydzi w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, t. I, red. I. Schipper, A. Tartakower, A. Haftka, Warszawa [1932], s. 525.

³⁰ I. Monolatij, *Razom, ale majže okremo ...*, s. 202.

³¹ *Jevrejśke naselenňa ta rozvytok jevrejśkoho nacional'noho ruxu na Bukovyni v ostannij čverti XVIII – na počatku XX st.*, op. cit., s. 31.

program, w którym zakładano: „Powszechny syjonizm uznaje pierwszeństwo interesów narodu, jako całości i potrzeby budowy Eretz-Izrael (...) nad ideologią klas, grup czy stanów i dlatego dąży, aby wszystkie interesy (...) zostały podporządkowane ogólnym i narodowym celom”³².

Szczególną tendencją życia społeczno-politycznego stało się organizacyjne zjednoczenie aktywnej społecznie części żydowskiego proletariatu. W pierwszych latach XX w., w Galicji Wschodniej, pojawiły się pierwsze organizacje robotnicze o orientacji syjonistycznej, mianowicie towarzystwo żydowskiej handlowej młodzieży „Achwa” („Bractwo”), stworzone w 1900 r. oraz towarzystwo pomocników handlowych „Achdut” („Jedność” – 1903 r.). W 1904 r. odbył się zjazd założycielski partii „Poalej Sion” („Robotnicy Syjonu”), która już w latach 1905-1906 posiadała 19 ośrodków we Wschodniej i Zachodniej Galicji³³. Za swój główny cel partia uznała stworzenie niezależnego, żydowskiego, socjalistycznego państwa w Palestynie³⁴. Należy jednak zauważyć, że podstawowe, ideowe rozgraniczenie w ramach „nacjonalizmu żydowskiego” uwidoczniło się pomiędzy syjonizmem a autonomizmem. Zwolennicy ostatniego uważali, że stworzenie własnego państwa, nie rozwiąże od razu wszystkich problemów wielomilionowej żydowskiej diaspory, która będzie jeszcze istnieć przez wiele stuleci. Dlatego należało domagać się szerokiej językowo-kulturowej, obywatelskiej i religijnej autonomii³⁵.

Jednym z najważniejszych kierunków w rozwoju żydowskiej myśli społeczno-politycznej przełomu XIX i XX w. był socjalizm. Żydowscy socjaliści Galicji, w latach 90. XIX w., zasilali szeregi jedynej formalnie międzynarodowej Polskiej Partii Socjalno-Demokratycznej Galicji i Śląska Cieszyńskiego, która jednak nabierała coraz większego polskiego

³² Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, sygn. 338 (Krajowa organizacja syjonistyczna we Lwowie, 1902 – 1940), op. 1, spr. 493, k. 2, 3.

³³ Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 2 (Urząd Wojewódski w Stanisławowie, 1921 – 1939), op. 3, spr. 1137, k. 1, 3.

³⁴ Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 8 (Starostwo Powiatowe w Kołomyi 1918 – 1939), op. 1, spr. 109, k. 4.

³⁵ Państwowe Archiwum Obwodu Czerniowickiego, sygn. 3 (K. k. Bukowiner Landes-Regierung, 1854 – 1918), spr. 7401, op. 1, k. 3, 6.

charakteru. W 1897 r. na kongresie PPSD w Przemysłu powstała idea stworzenia samodzielnej żydowskiej partii robotniczej Galicji – impulsem do tego stało się powstanie, w 1897 r. w Wilnie, Powszechnego Żydowskiego Związku Robotniczego (Bundu). Swoją przyszłość Bund oraz inne partie antysyjonistyczne widziały w ich „wrastaniu” w miejscowy, etnopolityczny organizm jako osobnego etnicznego segmentu. Galicyjscy działacze Bundu za swój cel uznali obalenie ustroju kapitalistycznego, domagali się gwarancji dla ochrony praw mniejszości narodowych i prawa narodów do samostanowienia³⁶.

Powstanie Żydowskiej Partii Socjaldemokratycznej (ŻPSD) Galicji (nieco później też Bukowiny) miało miejsce w 1905 r. Podstawowymi zasadami jej ideologii stało się uznanie odrębności narodu żydowskiego, trwałości jego świadomości narodowej, udzielenie Żydom narodowo-personalnej autonomii, sprzeciw wobec asymilacji, a także forsowanie zasady walki klasowej. ŻPSD tak naprawdę zajmowała „wysrodkowane” miejsce pomiędzy dwiema skrajnościami – propolską, asymilacyjną żydowską sekcją PPSD, a syjonistyczną „Poalej Syjon”³⁷.

Tutaj dochodzimy do innego aspektu problemu – politycznego dystansu figurantów międzyetnicznych relacji w granicach obozów politycznych ogółem i politycznych partii szczegółowo. Na przełomie XIX i XX w. Ukraińcy oraz Żydzi współdziałali w ramach PPSD. Tak więc od czasu utworzenia samodzielnych żydowskich i ukraińskich partii socjaldemokratycznych nie było żadnej partyjnej struktury, w której współpracowaliby przedstawiciele dwóch etnonarodów. Wraz z oddalaniem się na gruncie gospodarczym oraz w dziedzinie kultury narodowa zasada tworzenia partii ustaliła ukraińsko-żydowski dystans. Przez to obie etnonacje pod koniec XIX w. opracowały zadania zdobycia niezależności państwowej, kumulowały także wysiłki, w celu realizacji swoich celów strategicznych.

Zauważmy, że wszystkie partie żydowskie, które instytucjonalizowały się w interesującym nas okresie, były obrońcami narodowo-indywidualnej

³⁶ Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 69 (Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Stanisławowie, 1921-1939), op. 1, spr. 3, k. 1, 3.

³⁷ Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 2, op. 1, spr. 361, k. 7.

autonomii (czyli zjednoczenia przedstawicieli narodu żydowskiego, nie według zasady terytorialnej, lecz na skutek indywidualnego porozumienia, bez uwzględnienia miejsca zamieszkania), a warunkiem jej otrzymania była przynależność do gminy (kahału)³⁸. „Powszechni syjoniści” nie wykluczali ich wyznaniowego charakteru, jednak na pierwsze miejsce wysuwali oni ideę narodową. Wyłączenia aspektów wyznaniowych, z kompetencji gmin, domagali się socjaldemokraci (zwłaszcza „Poalej Syjon”). Natomiast polityczny i ideologiczny narodowo-religijny ruch syjonistów „Mizrachi” i religijny ruch ortodoksyjnych Żydów „Agudat Izrael” uważały za konieczne spełnienie w pierwszej kolejności religijnych potrzeb żydowskiego narodu³⁹.

Rozbieżność ideologii partyjnych odzwierciedlała brak jedności wśród żydowskiej wspólnoty. Stosunek do idei odrodzenia państwa narodowego dzieliło palestynofilów i tych, którzy chcieli pozytywnie rozwiązać problem żydowski na poziomie lokalnym. Partie syjonistyczne rozbiegały się w poglądach na przyszły ustrój państwa żydowskiego, zaś „Poalej Syjon” był apologetą socjalistycznego ustroju kraju. Jednym i drugim zaś przeciwstawiali się tradycjoniści („Agudat Izrael”). Dodatkowym czynnikiem, warunkującym przeciwności, była opozycja w stosunku do języka (jidysz lub iwrit) oraz charakteru kahałów (świeckie, wyznaniowe)⁴⁰.

Wspólnota żydowska nie pozostawała z dala od partyjnej strukturalizacji, warunkiem której stał się imperatyw narodowego renesansu Żydów. Imperatyw ten, po pierwsze, wyznaczał zadania odrodzenia historycznej ojczyzny w Eretz-Izrael, po drugie, wymagał równouprawnienia dla Żydów w regionie. Ostatni wymóg był szczególnie istotny, ponieważ zarówno w Galicji Wschodniej, jak i na Bukowinie, nie uznawano Żydów za naród. Odczuwalnymi czynnikami, które dalej rozdzielały żydowskie masy, były ich ideały społeczne. Tak więc to właśnie dylematy narodowy, społeczny

³⁸ Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego, sygn. 110 (Starostwo miejskie we Lwowie, 1919-1939), op. 1, spr. 492, k. 21.

³⁹ Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 2, op. 3, spr. 1091, k. 24, 30, 263, 273-275.

⁴⁰ Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, sygn. 338, op. 1, spr. 493, k. 2.

i klasowy stały się barierą, która dzieliła społeczeństwo żydowskie, poszukujące odpowiedzi na liczne pytania w różnych politycznych obozach.

Nieodzowny składnik etnopolitycznej mobilizacji Żydów Galicji Wschodniej powiązany był przede wszystkim z poszukiwaniem własnej narodowo-kulturowej tożsamości w diasporze. Można przypuszczać, że to właśnie kontekst syjonistyczny stał się przewodnią dominantą żydowskiego życia politycznego, w interesującym nas okresie (poza którym on nie występuje), ponieważ syjonizm nie tylko charakteryzował problemowe pole współistnienia *swoich* i *obcych*, ale też tworzył jego immanentne, ideologiczne jądro. Tak naprawdę modelowanie strategii interakcjonizmu grup i odtworzenie najważniejszych parametrów żydowskiej, politycznej przestrzeni były najważniejszymi zadaniami żydowskich partii politycznych, ich celami – ideałami, które były dostępne na poziomie obywatela, a nierzadko nawet strukturalizowanej organizacji⁴¹.

Strategie, artykułowane przez liderów żydowskiego ruchu narodowego, mimo iż tworzyły się w parametrach wspólnego mianownika – zdobycia równouprawnienia obywatelskiego w wieloetnicznym cesarstwie Habsburgów – to odróżniały się proponowanymi metodami wcielania ich w życie. Zarówno dla tych, którzy pragnęli pozostać na dotychczasowych miejscach zamieszkania, jak i dla tych, którzy wiązali swą przyszłość z odrodzeniem narodowego państwa w Palestynie, istotne było zdobycie sprzyjających warunków dla komfortowego funkcjonowania *swoich*. Różnica pomiędzy tymi, którzy chcieli pozostać *tutaj* i tymi, którzy widzieli swoją przyszłość *tam*, w Ziemi Obiecanej, polegała na tym, że akulturacja była dla syjonistów zjawiskiem sytuacyjnym. Miała ona prowadzić do zachowania przez Żydów tożsamości do czasu ich emigracji do Palestyny⁴².

Pierwszym etapem na drodze miejscowych Żydów do narodowego odrodzenia, a także do mobilizacji etnopolitycznej stał się tzw. okres

⁴¹ Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 16 (C. κ. Starostwo w Sniatynie, 1893-1917), op. 1, spr. 4, k. 5, 6.

⁴² Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, sygn. 338, op. 1, spr. 94, k. 5-6.

protosyjonistyczny⁴³. Ideologiczną doktrynę, utworzonej w 1893 r. ŻPN, wyjaśniał jej ferment narodowościowy. Programowy dokument partii stawiał zadania umocnienia świadomości narodowej Żydów, ochrony ich praw obywatelskich oraz samodzielnego kursu politycznego. Oznaczało to m.in. rezygnację z roli przedstawicieli obcych, przede wszystkim polskich interesów. Partyjny program ŻPN tworzył zadania pracy na rzecz Palestyny – utworzenie żydowskiego centrum terytorialnego w Palestynie postrzegano jako jedyny możliwy środek realnego scalenia przed narodowymi uprzedzeniami i ksenofobią. Krystalizacja narodowych ideałów ŻPN doprowadziła do przemianowania jej w 1895 r. na Partię Syjonistów Galicji⁴⁴.

Jak już zauważono, największą siłą, sprzyjającą mobilizacji ówczesnego społeczeństwa żydowskiego stały się idee T. Herzla, który powiedział, że syjonizm to nie część jakiejś całości albo partia, lecz właśnie ruch żydowskiego narodu. Programowe postanowienie politycznego syjonizmu – stworzenie własnego kraju w Palestynie – znalazło sprzyjający grunt w Galicji⁴⁵; to właśnie tutaj, już w 1893 r., we Lwowie założono pierwszą krajową partię syjonistyczną – *Miejscową Grupę Lwowską Porozumienia Austriackich Towarzystw na rzecz Kolonizacji Palestyny i Syrii Syjon*⁴⁶.

Na skutek popularyzacji ideologii syjonistycznej, wśród religijnych kół żydowskich, na początku XX w., w łonie syjonistów, powstała frakcja „Mizrachi” (od słów *Merchaz ruchani – Duchowe Centrum*), która wraz z upływem czasu przekształciła się w samodzielną, partyjną organizację, z dominującymi wartościami religijnymi. Podstawowe zasady programowe partii jednoczyły tradycję i pracę ukierunkowaną na rzecz odrodzenia Palestyny, a mianowicie poszerzenia poziomu świadomości religijnej, znajomości *Talmudu*, wspierania przesiedlania Żydów do Eretz-Izrael⁴⁷.

⁴³ I. Monolatij, *Razom, ale majže okremo...*, s. 265.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ *Najmłodše halyčke stronnyctvo polityčne*, „*Pravda (vistnyk polityky, nauky i pyśmenstva)*” Lwów 1895, wyd. LXXIV, t. XXIV, op. cit., s. 152-154.

⁴⁶ Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, sygn. 146 (K.k. Galizische Statthalterei / C.k. Namiestnictwo Galicyjskie, 1448-1934), op. 58, spr. 441, k. 2 – 5.

⁴⁷ Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 2, op. 3, spr. 1091, k. 453-456.

Podobne zasadnicze pozycje – odrodzenie narodowego ogniska w Palestynie, jednakże urządzonego według ideałów socjalistycznych – zajmowali zwolennicy ideologii proletariackiego syjonizmu w Galicji Wschodniej, skupieni wokół Żydowskiej Partii Socjaldemokratycznej „Poalej Syjon”⁴⁸. Etnopolityczną mobilizację Żydów, w ramach tej socjaldemokratycznej partii, S. Goldelman charakteryzował w następujący sposób: „(...) masa przekształca się w naród, który zaczyna siebie poznawać jako coś osobnego, coś, co udowadnia swoje prawa do ludzkiego istnienia jako nowopowstały, samookreślający się organizm, funkcjonujący wśród innych, równych mu i jednocześnie różnych od niego”⁴⁹.

Analiza zasad programowych partii syjonistycznych (protosyjonistycznej ŻPN, centroprawicowej „Mizrachi”, lewicowego „Poalej Syjon”), które działały w Galicji Wschodniej, świadczy, że partie te, będąc organizacjami całkowicie monoetnicznymi, opowiadały się za ochroną narodowego i obywatelskiego równouprawnienia Żydów, domagały się dla nich narodowo-indywidualnej autonomii⁵⁰, stanowiły także istotny element platformy, na której odbywała się polityczna socjalizacja Żydów. Platformę tę w znaczący sposób dopełniało organizacyjne zjednoczenie, aktywnej społecznie części żydowskiego proletariatu, w ramach Powszechnego Żydowskiego Związku Robotniczego (Bundu) oraz ŻPSD. Jako partia narodowa, Bund jednoczył w swoich szeregach proletariatu według zasady narodowościowej, co miało doprowadzić do obalenia ustroju kapitalistycznego i zabezpieczyć zniewolonym narodom prawo do samookreślenia⁵¹, dlatego też osobne miejsce w jego ideologii zajmowały ideały socjalistyczne.

W początkach XX w. liderzy bielnickiej, galicyjsko-polskiej socjaldemokracji zaświadcza o postępowym umacnianiu konkurencji,

⁴⁸ Państwowe Archiwum Obwodu Czerniowieckiego, sygn. 325 (Israelitische Kultusgemeinde in Czernowitz. Comunitatea evreiească, Cernăuți, 1780-1944), op. 1, spr. 1537, k. 1, 2.

⁴⁹ S. Gołdeľman, *Lysty žydivského social-demokrata pro Ukrajinu: Materijaly do istoriji ukrajinško-žydivskýx vidnosyn za časiv revoluciji*, Videń 1921, s. 11.

⁵⁰ Państwowe Archiwum Obwodu Czerniowieckiego, sygn. 3 (K. k. Bukowiner Landes-Regierung, 1854 – 1918 pp.), op. 1, spr. 7398, k. 1 – 12.

⁵¹ Ibidem, spr. 11941, k. 1 – 7.

o polityczną aktywność żydowskich robotników w organizacjach partyjnych. Utworzenie specjalnego komitetu agitacyjnego dla Galicji – Żydowskiego Krajowego Komitetu Agitacyjnego (ŻKKA) wydawało się być nie do końca efektywne, dlatego też większość delegatów na IX zjazd PPSD w Krakowie (30 października – 1 listopada 1904 r.) uzgodniła, że działalność ŻKKA odpowiadała interesom „panujących wyzyskiwaczy, syjonistycznych i antysemitycznych demagogów i wszelakich szowinistów”⁵². Natomiast w rezolucji zjazdu podkreślano, że „pierwszym i najważniejszym interesem klasowym chrześcijańskiego i żydowskiego proletariatu jest zabezpieczenie ścisłej solidarności i konsekwentnego współdziałania całego proletariatu, bez względu na wyznanie i pochodzenie”⁵³.

W programowej, tzw. pierwszomajowej odezwie z 1905 r., założyciele ŻPSD mówili: „Dla proletariatu żydowskiego zrobiono, pod względem agitacyjnym i organizacyjnym, to, co zrobiono nie po myśli socjalistów polskich, lecz przeciwko ich polityce. O każde stowarzyszenie robotników żydowskich toczyła się walka, o każde żydowskie zebranie trzeba było w partii walczyć i prosić, argumentować i udowadniać ich konieczność (...). O każdą odezwę żebrać, sprzeczać się o słówka (...)”⁵⁴. Decyzję o założeniu nowej partii liderzy motywowali dążeniem do tego, aby ruch socjaldemokratyczny zjednoczył, jak najszersze masy żydowskiego proletariatu. To oczywiście znacząco korygowało podejście PPSD do sprawy żydowskiej, ponieważ komitet wykonawczy partii już 8 maja tegoż roku uchwalił, z tej przyczyny, specjalne postanowienie. Dążenia do wyodrębnienia się z partii żydowskich robotników charakteryzowano w postanowieniu jako zjawisko, które wynika z religijnych i rasowych zabobonów, podkreślając że prawdziwi socjaldemokraci nie powinni byli przeszkadzać zbliżeniu Żydów i polskiej kultury⁵⁵. Na takie rozważania

⁵² O. Žernoklejev, *Nacionalni sekciji avstrijskoji social-demokratiji v Halyčyni j na Bukovyni (1890-1918 rr.)*, Ivano-Frankivsk 2006, s. 323.

⁵³ M. Lozynskij, *Z sučasnoho robotnyčokoho ruxu*, „Literaturno-Naukovyj Vistnyk” 1904, t. 24, Kn. 12, s. 187.

⁵⁴ *Izraylskij plen*, „Halyčany” 1899, 23 yjuńa (5 yjuńa), s. 1.

⁵⁵ O. Žernoklejev, op. cit., s. 324, 326.

żydowscy socjaldemokraci udzielili później następującej odpowiedzi: „Polska Socjalistyczna Partia ma w sobie dosyć elementów antysemickich, to nie ulega wątpliwości. Ale nie może być także wątpliwości w tym, że osłabienie tych elementów w znacznej mierze będzie zależęć od polityki żydowskich socjalistów z Bundu i Poalej-Syjonu (...)”⁵⁶.

Przeanalizowawszy cechy ideowych platform oraz strategii międzygrupowych w procesie instytucjonalizacji etnicznych politycznych podmiotów, możemy wysnuć następujące wnioski.

Po pierwsze, od chwili swojej genezy, partie polityczne oraz instytucje obywatelskie Żydów Galicji Wschodniej stanowiły część rynku uczestnictwa (partycypacji), w granicach którego przejawiała się aktywność obywatelska wspólnoty żydowskiej. A zatem inicjatywy społeczeństwa integrowały się w procesie opracowania i podejmowania politycznych decyzji poprzez zróżnicowanie systemu stowarzyszeń, organizacji, partii politycznych. W takiej formie działalności członków oraz sympatyków różnorodnych figur politycznych, spośród grup etnicznych wydzielił się rynek aktywności obywatelskiej. Poprzez instytucjonalizację oraz działalność ruchów społeczno-politycznych, grup interesów, obywatelskich organizacji partie stały się podstawowymi aktorami polityki.

Po drugie, w Galicji Wschodniej razem z aktorami polskimi i ukraińskimi, bezpośrednimi podmiotami procesu politycznego, były żydowskie partie polityczne, których struktura tworzyła się według zasady etnicznej i religijnej. Artykułowanie przez etniczne polityczne podmioty *my*-interesów na zewnątrz sprzyjało politycznej socjalizacji ludności, która dzięki pośrednictwu partii żydowskich podejmowali kroki skierowane na realizację interesów etnogrupowych.

Po trzecie, najważniejszą rolę, w instytucjonalizacji żydowskich podmiotów politycznych Galicji Wschodniej, odgrywał czynnik polityczny. Praktycznie wszystkie zjednoczenia grup etnicznych (narodowe stowarzyszenia, partie polityczne) stworzyły pewną ideologię, która umacniała grupową solidarność. Ideologiczny czynnik jawił się jako wszechmocny

⁵⁶ S. Gołdełman, op. cit., s. 77.

faktor, który zachęcał do jednoczenia się oraz do dalszych działań. Jednym z kryteriów mobilizacji etnopolitycznej był interes polityczny.

Reasumując, żydowskie narodowe stowarzyszenia oraz partie polityczne jednoczyły wykorzystywanie metod ochrony praw własnej grupy etnicznej, wymogi faktycznego równouprawnienia w sferze politycznej i społecznej, regulację dążeń kulturowych itd. Dlatego rozwiązanie żydowskiego, narodowego problemu, pomimo jego rozproszenia, etnokonfesyjnej samodzielności oraz braku społecznej struktury, było traktowane jako alfa i omega orientacji etnicznych partii politycznych różnych nurtów (autonomistycznego, prawicowego, lewicowego). W ich deklaracjach programowych na plan pierwszy wychodziły strategie obronne, zarówno wśród tych, którzy dążyli do odrodzenia państwa narodowego, jak i tych, którzy przeciwstawiali się idei syjonizmu. Czynnikiem etnopolitycznej mobilizacji Żydów, uwarunkowany przede wszystkim aktywnością ich partii politycznych, był świadkiem przemiany wspólnoty żydowskiej w etnonaród. Przemiana ta dokonała się w celu obrony swoich grupowych praw.

Bibliografia

Archiwalia

Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, sygn. 146 (K.k. Galizische Statthaltereii / C.k. Namiestnictwo Galicyjskie, 1448-1934), op. 58, spr. 441.

Centralne Państwowe Historyczne Archiwum Ukrainy we Lwowie, sygn. 338 (Krajowa organizacja syjonistyczna we Lwowie, 1902-1940), op. 1, spr. 493.

Państwowe Archiwum Obwodu Czerniowickiego, sygn. 3 (K. k. Bukowiner Landes-Regierung, 1854-1918 pp.), op. 1, spr. 7398.

Państwowe Archiwum Obwodu Czerniowickiego, sygn. 3 (K. k. Bukowiner Landes-Regierung, 1854-1918), op. 1, spr. 7401.

- Państwowe Archiwum Obwodu Czerniowickiego, sygn. 325 (Israelitische Kultusgemeinde in Czernowitz. Comunitatea evreiească, Cernăuți, 1780-1944), op. 1, spr. 1537.
- Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 16 (С. к. Староство в Сніатynie, 1893-1917), op. 1, spr. 4.
- Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 2 (Urząd Wojewódzki w Stanisławowie, 1921-1939), op. 3, spr. 1137.
- Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 69 (Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Stanisławowie, 1921-1939), op. 1, spr. 3.
- Państwowe Archiwum Obwodu Iwano-Frankowskiego, sygn. 8 (Starostwo Powiatowe w Kołomyi 1918-1939), op. 1, spr. 109.
- Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego, sygn. 110 (Starostwo miejskie we Lwowie, 1919-1939), op. 1, spr. 492.

Opracowania i artykuły naukowe

- Binder H., *Polen, Ruthenen, Juden. Politik und Politiker in Galizien 1897-1918*, Wien 1997.
- Daškevyč Ja. *Vzajemovydnosyny miž ukrajinśkym i jevrejśkym naselennám u Sxidnij Halyčyni (kineć XIX – počatok XX st.)*, “Ukrajinśkyj istoryčnyj žurnal” 1990, nr 10.
- Die Lage der Juden. Reden des Abg[eordneten]. Dr. Straucher in der österr[eichischen]. Delegationen und im österr[eichischen]. Abgeordneten-hause*, Czernowitz 1907.
- Feldman W., *Asymilatorzy, syoniści i Polacy*, Lwów 1894.
- Feldman W., *Stronnictwa i programy polityczne w Galicyi. 1846-1906*, t. II, Kraków 1907.
- Gołdeľman S., *Lysty żydivśkoho social-demokrata pro Ukrajinu: Materialy do istoriji ukrajinśko-żydivśkyx vidnosyn za časiv revoluciji*, Viedeń 1921.
- Hluxova A. V., *Polytyčeskye konfykty: osnovanyja, typolohyja, dynamyka (teoretyko-metodolohyčeskyj analiz)*, Moskva 2000.

- Kirton J. *Do dziejów asymilacji i sionizmu w Galicyi (1880-1892)*, „Moriach” 1906, Nr 12, s. 314.
- Landau M., *Geschichte des Zionismus in Oesterreich-Ungarn*, Wien [b. d. w.].
- Lozynskij M. *Z súčasnoho robotnyčkoho ruxu*, “Literaturno-Naukovyj Vistnyk” 1904, t. 24, Kn. 12.
- Malamed V. *U borot’bi za rivnopravnist’ ta nacional’ne vidrodžen’na (1848-1918 rr.)*, “Ji: Hebrejskij Lviv” 2008.
- Mendeľson E., *Intehracyja i hraždanstvo: Evropa etnosov*, [w:] Barnavy E., Frydlender S. *Evrei i XX vek*, Moskva 2004.
- Monolatii I., *Razom, ale majže okremo. Vzajemodija etnopolityčnyx aktoriv na zaxidnoukrajinskix zemľax u 1867-1914 rr.*, Ivano-Frankivsk 2010.
- Monolatii I., *Vičnyj žyd z Kolomyji. «Ukrajinec» Mojsejevoho vyznan’na Jakiv Saulovyč Orenštajn*, Ivano-Frankivsk 2015.
- Najmolodše halyčke stronnyctvo polityčne*, „Pravda (vistnyk polityky, nauky i pyšmenstva)” Lwów 1895, wyd. LXXIV, t. XXIV,.
- Nussenblatt T. *Sjonizm w Małopolsce Wschodniej przed Teodorem Herzlem*, „Chwila” 10 czerwca 1931.
- Rothschild J., *Ethnopolitics. A Conceptual Framework*, New York 1981.
- Ruppin A., *Die Juden der Gegenwart. Eine Sozialwissenschaftliche Studie*, Berlin 1920.
- Smol’skij I. *Zaroždenye y razvytye syonyzma v Halycyy v konce XIX – načale XX vv.*, “Materyaly Odynnadcatoj ežehodnoj meždunarodnoj meždyscyplynarnej konferencyy po yudayke”, cz. 1, Moskva 2004.
- Wróbel P., *Zarys dziejów Żydów na ziemiach polskich w latach 1880 – 1918*, Warszawa 1991.
- Žernoklejev O., *Nacional’ni sekciji avstrijskoji social-demokratiji v Halyčyni j na Bukovyni (1890 – 1918 rr.)*, Ivano-Frankivsk 2006.
- Žydzj w Polsce odrodzonej. Działalność społeczna, gospodarcza, oświatowa i kulturalna*, t. I, red. I. Schipper, A. Tartakower, A. Haftka, Warszawa [1932].